

BORBÁNDI GYULA

Kis forradalomtörténet

KAHLER FRIGYES — M. KISS SÁNDOR: KINEK A FORRADALMA? ERŐSZAKSZERVEZETEK 1956-BAN;
A FORDULAT NAPJA, ISMÉT SORTÜZEK, A NAGY PER. — M. KISS SÁNDOR: OLVASÓKÖNYV (FORRADALOM SOMOGYBAN — 1956)

A szerzők, Kahler Frigyes jogász, történész és M. Kiss Sándor történész, mint az a kötet elején olvasható: „az Antall-kormány 1993. január 21-én kelt határozatával létrehozott s 1995. január 1-jével a Horn-kormány határozatával megszüntetett Történelmi Tényfeltáró Bizottság munkatársai voltak. Ebben a munkában az addigi és az azóta végzett kutatási eredményeiknek egy részét teszik közzé.”

Az 1956-os magyar forradalomról eddig megjelent összefoglaló munkák szerzői a feldolgozás homlokterébe az események kronologikus előadását, a felkelést kiváltó okok magyarázatát, a forradalmi egyéniségek és tömegek tetteit, az egész nemzetet magával ragadó kezdeményezés és vállalkozás értelmét és jelentőségét helyezték. Ezekről Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor műve abban különbözik, hogy noha a figyelmük kiterjed az egész forradalmi eseménysorozatra, érdeklődésük elsősorban nem a felkelés oldalán cselekvők, hanem az azzal szembeszegülők és azt elfojtani igyekvők felé fordul. Mint az alcímből is kivehető: a kommunista erőszakszervezetek beállítottságát, magatartását és viselkedését igyekeznek ábrázolni, de nem az összefüggésekből kiragadva, hanem az események egységében. A kutatási és vizsgálódási eredmények megerősítik azt a magyar és nemzetközi nézetet és felismerést, hogy Magyarországon 1956 őszén forradalom játszódott le, és ellenforradalmat azok műveltek, akikről ez a könyv szól, vagyis akik a nemzeti felkelést leverni és az elnyomó hatalom uralmát erőszakkal visszaállítani igyekeztek. Sikeres és eredményes rövid távon ez utóbbi volt. Győzedelmesnek hosszú távon az előbbi bizonyult. Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor munkája egyfelől a szabadságért és önállóságért vívott forradalom, másfelől az ennek megghiúsításáért folytatott ellenforradalom története.

A könyv négy részből áll. Az első rész az ÁVH és a Katonai Bizottság tevékenységének bemutatásával indul. A szerzők röviden, de lényegre törően ismertetik a legfőbb erőszakszervezet történetét, kezdve az 1945-ös PRO-val, vagyis a Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályával, folytatva a Belügyminisztérium Államvédelmi Osztályával, az ÁVO-val, majd az 1948 szeptemberében a minisztertanács alá rendelt önálló főhatósággal, az Államvédelmi Hatósággal, vagyis ÁVH-val. Ez a mindvégig erős pártirányítás alatt működő szervezet a kommunista terror eszköze volt, amely hosszú éveken át félelemben tartotta a lakosságot, de még a diktatúra irányítóit és gyakorlóit is. A szerzők meggyőző módon bizonyítják, hogy ez az intézmény kezdetétől végéig törvénytelen eszközökkel és brutális módszerekkel dolgozott. Cáfolják némely kommunista vezetőnek azt az állítását, hogy a kezdeti időkben törvényes eszközökkel működött, és az erőszakos cselekmények, verések, kínzások, embertelenségek csak a későbbi szakaszában fordultak elő.

Ezzel szemben a tudományos vizsgálat megállapította, hogy: „Magyarországon nem véletlen visszaélések történtek már 1945-ben sem, hanem egy uralkodástechnika alapjait kezdték lerakni a PRO segítségével... Ezt a szovjet állambiztonsági szervezet magyarországi rezidensei, illetve tanácsadói az első pillanattól kezdve támogatták.” A szerzők végigvezetik az olvasót az 1945-ben kezdett letartóztatások, internálások, perbe fogások, koncepció tárgyalások és ítélezések hosszú során. A korábbi rendszer elmarasztalt vezetői és kiszolgálói elleni eljárásokkal egy időben és azokkal párhuzamosan folytak a szerzők által önfelszámolónak vagy munkásmozgalminak nevezett ügyek és perek, amelyek során a kommunista párton belüli elhajlók és külön utakon járók megrendszabályozása, megbüntetése, szabadságuktól való megfosztása történt. A „frakciók elleni harc” Demény Pál, majd Weisshaus Aladár letartóztatásával és elítélésével kezdődött, Rajk László megölésével folytatódott, majd elérte Rákosi leghűbb szövetségeseit és munkatársait is, akiket olykor

évekre börtönbe küldtek. Az 1945 és 1956 közötti perek – állítják a szerzők – „egymásra épültek, egymásból következtek, logikus sort alkottak”, a politikai rendőrség és az ítélőbizottságok az állítólagos vétkes kimondásakor „az egyes fogalmak tartalmának definiálásával nem sokat bíbelődtek. Ha utasítást kaptak egy-egy elhajlás felszámolására, megtalálták hozzá a szereplőket.”

Érdekesek a könyvben található adatok az erőszakos szervezetek állományainak létszámáról. A PRO-nak 1945-ben 500 alkalmazottja volt. Az ÁVH-nak 1948-ban 1893. Ezt akkor fel akarták emelni 2500-ra. Az ÁVH-nak a karhatalommal és a határőrséggel való kiegészítése után az új erőszakos szervezetnek 28 000 tagja volt, ebből a határőrségre 15 000 ember esett, a karhatalomra 7000, és a beavatottak körében csak „cég”-nek nevezett ÁVH-ra 2500. 1949 szeptemberében az ÁVH létszáma már 8760 volt. Ezeknek nem egészen kétharmada a fővárosban, a többi vidéken szolgált. 1949 végén az említett 28 000-es létszámkeretben 2500 nyomozót tartottak nyilván. Az ÁVH-nak hét főosztálya volt, és besúgóhálózata 40 000 emberből állt. Két börtönrel rendelkezett, valamint a szerzők szerint négy internálótáborral (Recsk, Kazincbarcika, Kistarcsa, Tiszalök). A terror 1950 és 1953 között dühöngött a legerősebben, az ÁVH is ebben az időben érte el működésének tetőfokát. 1953-tól kezdődően visszaszorult, de a kommunista párt gondoskodott arról, hogy vezető tagjai – olykor közvetlenül a cégből való kivonás után, máskor különböző büntetéseket követően és rehabilitálva – az államapparátusban, a gazdasági és művészeti életben, gyakran a diplomáciában kapjanak irányító pozíciókat. A szerzők néhány konkrét esetet fel is sorolnak.

Nagy Imre 1953-ban kezdődött első miniszterelnöksége alatt az internáltak nagy részét szabadon bocsátották, és az internálótáborokat feloszlatták. Az üldözöttek és fogva tartottak rehabilitálása és kártérítése azonban felemás volt, és lassan haladt. A vizsgálat kimutatta, hogy az internálást némelykor rendőri felügyelet váltotta fel, a rabok és kényszermunkások gyakran nem térhettek vissza lakóhelyükre, a jóvátétel akadozott, rehabilitálásban főleg munkásmozgalmiak, tehát párttagok részesültek. Ezek az esetek különösen Piros László belügyminisztersége alatt történtek.

Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor szerint nem igaz az a korábban tényként feltüntetett megállapítás, hogy az '56-os forradalom elindulásakor az első puskalövés a Rádió budapesti épületénél dördült el. „Tudomásunk szerint – írják – Filep Tibor volt az első, aki nyilvánosságra hozta, hogy Magyarországon legelőször a fegyverhasználatra 1956. október 23-án este 18 és 19 óra között Debrecenben került sor.” Az esetről a debreceni Filep Tibor a Történelmi Tényfeltáró Bizottság felkérésére 1993-ban írt, *A megtorlás története Hajdú-Biharban 1956–57-ben* című kéziratában számolt be. Az történt ugyanis, hogy a Belügyminisztérium megyei főosztályának épülete előtt a délután folyamán mintegy harmincezer ember tüntetett. A tömegre a székházból vagy annak közvetlen környékéről sortűzet adtak le. Ennek két halálos áldozata volt, több mint húszan megsebesültek. A tüntetők fegyvertelenek voltak. A két szerző szerint a dokumentumok igazolják Filep Tibor közléseit, és a jelentésekből az vehető ki, hogy a tömegre ávéhások lőttek. Arra azonban nincs adat, hogy hol és ki adta ki a tűzparancsot. A továbbiakban bő ismertetést kapunk arra vonatkozóan, hogyan bontakoztak ki mind a fővárosban, mind a vidéki városokban az utcai harcok, és hogyan viselkedett a forradalom napjaiban az ÁVH.

Beható kutatásokat folytatott Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor a Katonai Bizottság ügyében is. Ezek szerint amikor a Központi Vezetőség a munkások felfegyverzéséről és a szovjet haderő segítségül hívásáról, valamint magyar fegyveres alakulatok felhasználásáról tanácskozott, Katonai Bizottság felállítását határozta el. Ennek tagjai október 24-e és 30-a között a Honvédelmi Minisztériumban tartózkodtak. A Katonai Bizottságnak az 1957 után jelentős politikai szerepet játszott Fehér Lajos szerint a következő volt a célja: „karhatalmi mozgásba hozni a hadsereget, felfegyverezni a kommunistákat és a munkásokat, megszervezni és biztosítani az együttműködést a magyar és a beérkező szovjet csapatok között”. Ugyancsak Fehértől tudjuk, hogy „október 23 éjjel fél egy órakor adta ki a Központi Vezetőség a tűzparancsot az éles használatára”. Mindezt Fehér az MSZMP Politikai Bizottságának 1957. november 21-i ülésén mondta el. A Katonai Bizottság megalakulásának idejéről eltérnek a források. Az adatok október 23-a és október 24-e hajnali 4.30 óra közötti időre utalnak. Az elnevezése sem mindenütt azonos. A szerzők szerint azt sem tudni pontosan, hogy kik voltak a tagjai, mi volt a súlya a hatalmi hierarchiában, és milyen konkrét tevékenység fűződik hozzá. A tények számbavétele alapján azonban megállapítják, hogy „a forradalom és szabadságharc elleni küzdelem *legfontosabb* szerve volt”. A különböző dokumentumokból az a következtetés vonható le, hogy „volt egy állandó magva”, és

mellette „időközönként mások is feltűntek. Másrészt a Katonai Bizottság *teljbatalommal* felruházott *politikai szervezet volt*, amely rendelkezett a fegyveres erők fölött is.”

Kiderült a dokumentumokból, hogy Nagy Imre „rendkívül hátrányos helyzetből, szívós küzdelemmel, lépésről lépésre szorította vissza október 24-e és 28-a között a militáns és fegyveres leszámolást követelő baloldalt”. „Okkal állíthatjuk – írják a szerzők –, hogy ez volt Nagy Imre megfontolt politikai tehetségének legnagyobb győzelme.” Megemlítik a szerzők azt is, hogy „a *katonai diktatúra* bevezetése már a kezdetektől kedvenc ideája volt a Katonai Bizottságnak. A biztatást ebben is a szovjet katonai vezetőkől kapták”. Erre az első kísérlet október 25-én történt. A terv megvalósítására nem került sor. A második kísérlet október 28-án hajnalban volt. A Katonai Bizottság ismét „megpróbálta elfogadtatni a KV-vel a katonai diktatúra bevezetésének tervét”, amelynek lényege az volt, hogy Nagy Imre kormányát félreállítják, és fegyveresen számolnak le a felkelőkkel, s a Katonai Bizottság addig marad uralmon, amíg a „teljes rend” helyre nem áll. A terv megbeszélésén nem született döntés, időszerűségéből is vesztett. A Katonai Bizottság tevékenysége formálisan október 31-én fejeződött be, és november 1-jén hivatalosan is megszűnt.

Az írásos dokumentumok és a tanúvallomások ismeretében – állapítják meg a szerzők – „*döbbenetes az a történeti és politikai felelőtlenség, amit az ÁVH és néhány politikus tanúsított*. Kimutathatóan ők a felelősek azért, hogy a békés tömegdemonstrációk az ország jó néhány városában és falvában vérfürdővé változtak.” A Kahler Frigyes által szerkesztett *Sortűzek* két kötetének adatai alapján összeállított – nem teljes – kimutatás október 23-a és 29-e között 24 halálos áldozatot követelő 61 sortűzet sorol fel. „Október 26-án és 27-én pedig összesen több sortűz dördült el, mint a forradalom többi napján együttvéve.” A szerzők szerint e terror nemcsak a tüntető tömegnek szólt, hanem: „üzenet volt a KV Nagy Imre-féle szárnyának is. Földes László a KV október 26-i ülésén kijelentette a Katonai Bizottság nevében: »Reggel 7 óra óta nem lőttünk tömegre.« Ezt az állítását cáfolja 26-án tizenhat, 27-én tizenöt, tehát összesen harmincegy sortűz, amelynek csaknem a fele emberéleteket követelt.” A könyvnek e fejezete részletesen ismerteti több vidéki sortűzet, közöttük a győrit, a mosonmagyaróvárit és a szegedit, kiterjesztve az ismertetést a helyi forradalmi események néhány részletére is. A győri történetben említést kap, hogy „a Városháza előtt egy Galambos atya nevű pap tartott beszédet a tömeghez”. Nos, érdemes lett volna közölni, hogy ki Galambos. Minthogy a *Jegyzetekben* számos szereplőről tájékoztatást kapunk, nem lett volna nehéz a győri pap kilétét sem tisztázni. Rövid idő alatt ki lehetett volna deríteni, hogy a hazai és a nyugati magyarok kapcsolataiban jelentős szerepet játszó Galambos (Ireneusz) Ferencről, a jelenlegi burgenlandi alsóőri plébánosról van szó.

A vidéki forradalmi eseményekről és az ávéhások viselt dolgairól szóló fejezet jelentős mértékben növeli az erről való ismereteinket. Az anyag jól dokumentált, és bővelkedik több, eddig homályban volt részletet megvilágító adatokban.

A szerzők „a fordulat napjára”-nak nevezik október 28-át, amelyen elhangzott Nagy Imre késő délutáni rádióbeszéde, közölve: „A kormány elítéli azokat a nézeteket, amelyek szerint a jelenlegi hatalmas népmozgalom ellenforradalom volna... Vitathatatlan, hogy ezekben a megmozdulásokban elemi erővel bontakozott ki egy nagy, egész népünket átfogó és eggyé olvasztó nemzeti demokratikus mozgalom.” E fejezetben érzékletes képet kapunk a kormány magatartásában bekövetkezett fordulat visszhangjáról és hatásáról, valamint az ezzel egyet nem értők mesterkedéseiről. Janza Károly honvédelmi miniszter például változatlanul „fegyveres bandák”-at és „ellenforradalmár banditák”-at emleget a felkelőkről szólva, jóllehet közben már a honvédségben is megindult a forradalmi bizottságok választása és a nemzetőr-alakulatok létrehozása. Janza is hangot változtatott október 30-án, felszólítva forradalmi katonai tanácsok alakítására. Kahler és M. Kiss szerint „Janza és társai úgy gondolták, hogy a forradalmat felülről vezénylik le”.

A szerzők úgy látják, hogy „október 28-a és november 4-e után Magyarországon kettős hatalom volt, amelyet csak az számolhatott volna fel, ha valóban sikerrel járnak a szovjet hadsereg kivonását célzó tárgyalások, és valóban eljött volna a szabad választás órája. Voltak valós és potenciális struktúrák, amelyek átmentették magukat a fordulat napja utáni időszakba, s végül is a forradalom elleni fegyverre váltak.”

A munka II. részének tárgya a november 4-i szovjet inváziót megelőző tervkészítés, a forradalom leverése, a magyarországi hadműveletek és a forradalom utóélete. A szerzők részletesen beszámolnak a szovjet vezetés előtt álló alternatívákról, a varsói szövetségen belüli tanácskozásokról és a döntés megszületéséről, valamint Kádár és hívei részvételéről „a rend megteremtésében és a népi demokratikus hatalom helyreállításában”. Emlékeztetnek arra, hogy kezdetben Kádár a szovjet csapatok kivonásának lehetőségét emlegette, hozzátéve, hogy ehhez „saját erő” szükségeltetik. A saját erő egy olyan katonai biztonsági hálózat megteremtését jelentette, amely képesnek bizonyul arra, hogy a régi rend visszaállítását és a kommunista párt hatalmát biztosítsa. Ennek eszköze volt a Münnich által irányított „erőminisztérium” és a Katonai Tanács, amely az összes fegyveres alakulatokat összefogta. Ugyanakkor a munkások és alkalmazottak létrehozták saját legitím, vagyis szabadon választott szervezeteiket, a munkástanácsokat. A szerzők szerint „ezzel ténylegesen kettős hatalom jött létre az országban”. Minthogy azonban a munkástanácsok „az adott történelmi pillanatban nem csupán a munkásság érdekképviseletét vállalták a hatalommal szemben, hanem jelentős nemzeti politikai erőt is képviseltek”, a kormány és szovjet támogatói minden eszközzel megsemmisítésükre törekedtek. Ennek eszközei voltak a karhatalmi alakulatok, amelyek készek voltak minden felülről elrendelt feladat elvégzésére. A Kádár-kormány erőszakos fellépésével sikert ért el, a vele szemben jelentkező ellenállást megtörte, úgyhogy 1957 áprilisában megkezdődött a karhatalmi ezredek feloszlata. Ezek vezetői, a terror végrehajtói a katonai hierarchiában szép sorjában irányító helyeket kaptak, és a legmagasabb régióig emelkedtek. Ugyanez történt az október végén feloszlott ÁVH tagjaival is, fokozatosan elhelyezkedtek az állami és városi apparátusban vagy a gazdasági és kulturális élet különböző intézményeiben. Az új rend gondoskodott arról, hogy komolyabb és tartósabb bántódásuk ne lehessen azoknak, akik – mint egy magas rangú funkcionárius mondta – „tűzön-vízen át kiálltak a pártért”.

Ez az adatokban gazdag fejezet azért is érdemel különleges figyelmet, mert az '56-ról írott munkák az itt tárgyalt témákra alig térnek ki, vagy csak érintik őket. Érdekes az ávéhásokkal szembeni felülvizsgálati eljárás bemutatása, amely a dokumentumok szerint valóban az volt, aminek a szerzők minősítik: merő színjáték. (A 161. lapon elírás folytán a hírhedt Rajnai Sándor neve Rónaiként szerepel.) Következésképpen legtöbbjük minden nehézség nélkül kapott helyet a kádári hierarchiában, némelyek látványos karriert csináltak. Miért is ne, mivel a felülvizsgáltak alig néhány kivétellel igazolva lettek. A bizottságok bírósági eljárást nem kezdeményeztek.

Egy további fejezet tárgya a sortüzek folytatódása a november 4-i szovjet fegyveres akció és Kádár kormányzatának hivatalba lépése után. A sztrájkokat, tömegmozgalmakat, békés tüntetéseket csaknem mindenütt erőszakkal verték le, abból a felső utasításból vagy sugallatból indulva ki, hogy a fegyvereket nem „tömegoszlataásra, hanem a fegyvertelen tömeg szétlövésére kell használni”, valamint a lakosság megfélemlítésére igénybe venni. Ismét eldőrdültek sortüzek, amelyek közül a szerzők nagy részletességgel és alaposítással ismertetik a december 8-i salgótarjáni vérengzést, amelynek 49 halálos áldozata volt.

Külön fejezetet szenteltek a szerzők Gyurkó Lajos tábornoknak, aki 1956 őszén a kecskeméti 3. lövészhadtest parancsnoka volt. „A forradalom és szabadságharc esküdt ellenségének” nevezik, „aki a lehetőségeihez képest mindent megtett annak leverésére”. Vérengzéseinek leírása arról győzi meg az olvasót, hogy az '56-os események legsötétebb alakjainak egyike volt. A korabeli politikai állapotok jellemző tünete, hogy ezt a tömeggyilkost nem állították bíróság elé. Csak akkor szorult háttérbe, amikor szembekerült Kádár stabilizációs programjával, napvilágra jutottak panamáit, és a kormányzatnak mindinkább teherré lett a – közben az MSZMP KB póttagjává választott – hajdani dédelgetett katonatiszt. Eljárás ezek után sem indult ellene, csak szolgálaton kívüli viszonyba és civil állásba helyezték.

Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor könyvének *A megtorlás* című, harmadik része az 1956. november 4-e utáni eseményeket és fejleményeket foglalja össze. Noha Kádár János a szolnoki rádióban új kormány alakítását bejelentve megígérte, hogy senkit sem vonnak felelősségre „a legutóbbi idők cselekményeiben” való részvételért, és „félelem nélküli élet”-ről beszélt, hamarosan megindult a megtorlás gépezete. Egy igazságügyi statisztika szerint 1960. december 31-ig a polgári és katonai bíróságok 21 668 személyt ítéltek el államellenes bűncselekmények vádjával. Egy 1969. novemberi

igazságügyi minisztériumi statisztika 10 016 főben állapította meg az 1956. október 23-a és 1958. december 31-e között kimondott politikai ítéletek számát. Közülük 259 volt halálos ítélet, amelyet végre is hajtottak. Egy további adat szerint 1963-ig 367 volt a kivégzettek száma. A szerzők kutatásai alapján viszont 1963-ig csaknem 400 embert végeztek ki bírói ítélet alapján. Gosztonyi Péter, Svájcban élő történész 453 kivégzetről tud. Ugyancsak a szerzők szerint, ha összeadjuk a különféle politikai okok miatt elítéltek számát, akkor legalább 23 761-re tehető az ítéletek száma. A szerzők hozzátesszik, hogy ma sem tudjuk pontosan, hány embert ítéltek el és végeztek ki. „Azt azonban megalapozottan állíthatjuk, hogy a megtorlás időszakában állam elleni és politikai jellegű cselekmények címén több mint 20 000 embert ítéltek el, és a kivégzett áldozatok száma kb. 400 volt.”

Jóllehet Kádár váltig hangoztatta, hogy a szektás, dogmatikus – enyhén szólva – *hibák* nem térnek vissza, a gyakorlatban, így az igazságszolgáltatásban folytatódottak a Rákosi uralma alatt bevezetett módszerek. A bíróságokat továbbra is „az osztályharc legélesebb fegyveré”-nek tekintették, és ezek fennakadás nélkül végezték a pártirányítás alatt álló osztálybíráskodást. „Ez a »jogfolytonosság« – írják a szerzők – tetten érhető a párt dokumentumokban éppúgy, mint a belügyi és igazságügyi kormányzat intézkedéseiben.”

A megtorlás személyi feltételeit közvetlenül november 4-e után kezdték megteremteni. Megszerveződött a karhatalom, folytak a szovjet „hadbíróági” eljárások, s az új feladatokra felkészítették a rendőrséget, az ügyészségeket és bíróságokat. „Az egykori személyzeti iratokból kitűnik, hogy 1956. december 11-én eltávolították mindazokat, akik nem voltak hajlandók részt venni a statáriális ítélezésben, valamint az úgynevezett gyorsított eljárásokban.” Megtörtént a büntetőeljárás átalakítása is, hogy „a megtorlást a hatalom gördülékenyen és mindenben saját tetszése szerint végrehajthassa”.

Érdekes adatokat közölnek a szerzők az elítéltek származásáról és társadalmi helyzetéről is. Válaszolnak arra a kérdésre, vajon „a proletárdiktatúra valóban a »nép ellenségeivel« szemben alkalmazta a kemény ítéleteket, akik *osztályidegen* mivoltukból eredően vissza akarták szerezni elvesztett hatalmukat”. Az adatok azt mutatják, hogy a letartóztatottak több mint 26 százaléka munkás és 31 százaléka paraszt volt. Az „osztályidegen”-nek minősülők 6 és fél százalékat és az egyéb kategóriákba tartozók (kispolgárok, értelmiségiek stb.) 46 százalékat tettek ki. Tehát 93 és fél százalék nem volt „osztályellenség”-nek tekinthető. Ez az 1958-ból származó kimutatás négy és fél ezer letartóztatottról szól. Az ugyanakkor listába vett 229 kivégzettből 24 százalék volt munkás, 12 százalék agrárproletár, 13 százalék szegény- és középparaszt, 10 százalék kisiparos, 6 százalék tisztviselő, 4 és fél százalék értelmiségi, és majd 24 százalék további, nem osztályellenségnek tekintett személy. Az osztályellenségnek tekintett letartóztatottak (földbirtokos, vezető tisztviselő, csendőr, gazdag paraszt) összesen 7,3 százalékat tettek ki.

A szerzők megjegyzik, hogy „az elítéltek döntő többsége... nem az osztályidegen kategóriákból került ki, hanem munkás, dolgozó paraszt és értelmiségi volt”. Hozzáfűzik, hogy az adatok összhangban állnak a forradalmi harcokban elesettek hasonló, származás szerinti vizsgálata során kimutatott arányokkal.

A következő fejezet a győri Megyei Bíróság különtanácsa előtt folytatott és hét kivégzéssel végződött pert ismerteti. E per fővádlottja Földes Gábor színházi főrendező volt, másod- és harmadrendű vádlottja pedig Tihanyi Árpád tanár és Gulyás Lajos református lelkész. A per bemutatása nemcsak arra nyújt alkalmat, hogy alaposabban megismerjük a kommunista eljárási és tárgyalási módszereket, hanem arra is, hogy a győri események további részleteivel szembesülhessünk. A vádlottak bíróság előtti viselkedésére vonatkozóan is kapunk eligazítást, nem kevésbé tájékoztatást arról, milyen cseleket és fortélyokat alkalmaztak a per irányítói és a bírói emelvényen ügyködő közreműködői annak érdekében, hogy a kiagyalt koncepció eredményes legyen, és meghozza a kívánt hatást. Hogy ez hosszú távon megtörtént-e, nem valószínű, legalábbis aligha hihető, hogy akik ismerték a tényeket, azokat meg lehetett győzni arról, hogy minden úgy történt, ahogyan a per koncepciójának kigondolói láttatni akarták. A szerzők szerint mindenesetre „önmagában az a tény, hogy a bíróság egy pártpolitikai koncepció igazolására folytatott le büntetőpert, elégséges annak megállapítására: a bíróság nem pártatlan és nem elfogulatlan. Az ilyen büntetőeljárás természetesen nem felel meg a »fair eljárás« követelményeinek.” Az említett koncepciót világosan körvonalazta egy

hivatalos helyen készült feljegyzés, amely szerint „az ellenforradalmi perek anyagai minden vonatkozásban alátámasztják pártunk értékelését az ellenforradalomról”. A valóságban – teszik hozzá a szerzők – éppen „pártunk értékelése” határozta meg jó előre, mit tekint a bíróság ellenforradalomnak, kik az elkövetői, és azok milyen büntetésben részesüljenek. „A bíróság teljes egészében túltette magát a legelemibb ténymegállapítási – mérlegelési – szabályokon, nem beszélve a jogi minősítések kérdéséről, az egyes bűncselekmények tényállásszerűségéhez szükséges szándék vagy célzat bizonyításáról.” Találón állapítják meg a szerzők, hogy a győri per azért kapott országos jelentőséget, mert rendezői szerint „az ellenforradalom egyik legjelentősebb góca Győrben volt. Győrben a megalakult nemzeti tanács Dunántúli Nemzeti Tanácsá nőtte ki magát, befolyása alatt tartotta csaknem az egész Dunántúlt.” Ennek a körülménynek felelt meg a hét halálos ítélet. Ezeket 1957. december 31. és 1958. január 15. között hajtották végre. „Földi maradványaik hosszú időn keresztül jeltelen sírban feküdtek, s csak évtizedek – és a diktatúra – múltával kaphattak emberhez méltó végső nyughelyet.”

Külön fejezetet szenteltek a szerzők Nagy Imre és Kádár János személyének, forradalom előtti és alatti magatartásának, valamint további sorsának. Megállapítják, hogy „akik forradalomról beszélnek, Kádárt az ügy elárulójának tartják, s Nagy Imrét a forradalom mártírjának. Akik ellenforradalomról, azok szerint Nagy Imre utat nyitott az ellenségnek, míg Kádár megvédte Magyarországon a szocializmus vívmányait.” A két személy ábrázolása és tetteik elemzése kitűnőnek mondható. Igen alapos a Kádár sorsát eldöntő megbeszélések és a Nagy Imre ügyének a kezelését érintő eszmecserek, valamint a forradalom miniszterelnöke ellen indított eljárás előkészületeinek és a per lefolyásának felelevenítése. Felvetődik a kérdés, hogy milyen alapon és indokkal beszélhetünk Kádár árulásáról. A szerzők szerint „ma sem tudjuk pontosan, miért és miként hagyta el Kádár a Nagy Imre-kormányt. Azt sem tudjuk – bár odavetett mondatokkal utalt rá –, hogy kikkel tárgyalt és miről. Távozásáig azonban mégis jobban tolerálta Nagy Imre törekvéseit, mint jó néhány elvtársa. Kádárt nem az október 23-a és november 1-je közötti magatartásáért lehet árulónak nevezni, még akkor sem, ha feltehetően már a Petőfi Kör megmozdulásaival sem értett egyet. Kádár árulása november 4-e után következett be, amikor hagyta bitófára jutni azokat a reformkommunistákat, akik az ő nevében is tevékenykedtek... és a szovjet politika magyarországi helytartójává vált, miközben folyton kormánya függetlenségéről beszélt.” Rendkívül érdekes, amit Kahler és M. Kiss Nagy Imre elfogatásáról, romániai száműzetéséről, az ellene elhatározott per elindításáról és a tárgyalás történetéről ír. Elgondolkodtató, amit a tennivalókról jegyeznek meg. Szerintük „a Nagy Imre-per hatalmas iratanyagának közzététele – még inkább a per részletes elemzésének közreadása – a történetírás olyan adóssága, amelyet – előreláthatólag – nem egyhamar fog leróni. Azon mindenesetre érdemes elgondolkodni, hogy a nemzeti önismeret előrébb való-e, vagy egyes érintettek esetleges személyi érdekei.”

Nekem e fejezet elolvasása után némi hiányérzetem támadt, jóllehet amire gondolok, nem feltétlenül egy hűvös tudományos mű szükségszerű tartozéka, hanem inkább az érzelmeket is tükröző publicisztikáé. Hiányoltam, hogy ha már megtörtént – nagyon helyesen – Kádár cselekedeteinek negatív megítélése, nem esett szó Nagy Imre minden csodálatunkat kiváltó bátor viselkedéséről, arról ugyanis, hogy a tárgyaláson semmit nem vont vissza abból, amit tett, igazának biztos tudatában vállalta a forradalmat, annak minden elemével, és noha tudta, hogy halál vár rá, semmit sem tett annak elhárítására. Pedig az életben maradásért talán elegendő lett volna az önkritika és a megbánás néhány mondata. Ha valaki elveiért és meggyőződéséért még életét, legdrágább kincsét is hajlandó feláldozni, mélységes tiszteletünket és nagyrabecsülésünket érdemli meg.

A könyvben *Utószó* helyett igen jól dokumentált összefoglalót kapunk arról, hogyan alakult az MSZMP felső és belső köreiből a forradalmi események megítélése, s hogy a napi politikai érdekek hogyan alakították és formálták a párt hivatalos véleményét mindarról, ami 1956 októberében és novemberében történt. A szerzők érzékletes képet festenek olyan elnevezések használatáról és alkalmazásáról, mint az ellenforradalom, a fasiszta megmozdulás, a politikai helyzet jobbratolódása, az események ellenforradalmi elemekkel való megterhelése, a nacionalizmus és a szovjetellenesség térnyerése. 1956 decemberétől fogva élénk eszmecserek és viták folytak a párt berkeiben arról, hogy milyen esetekre és ügyekre az elnevezések melyikét tanácsos vagy kell használni.

Az '56-os események megítéléséről a nyolcvanas évek közepétől kezdve már nemcsak párton belüli óvatos és a történések lényegét nem érintő eszmecserek folytak, hanem nyilvánosság előtt zajló

megbeszélések is arról, hogy fenntarthatók-e a negatív jellegű minősítések. Az első jelek az 1985-ös monori találkozón voltak észrevehetőek, nem is annyira az ott elhangzottakból, sokkal inkább a résztvevők kilétéből. Folytatódott az új és immár ellenzéki színezetű megközelítés a '86-os emlékkonferencián, a '87-es őszi lakiteleki találkozón, a '88 decemberében a Közgazdasági Egyetemen rendezett '56-os értekezleten. Az MSZMP védekezésbe szorult, és lassan már nem tehetette meg, hogy a nyilvánosság előtt maga is állást ne foglaljon. A szerzők részletesen ismertetik az egymást követő ez irányú lépéseket.

Az 1988 májusában tartott országos pártértekezlet elhatározta, hogy Pozsgay Imre vezetésével létrehoz egy munkabizottságot az elmúlt évtizedek áttekintésére. Ennek kebelében megalakult egy négytagú történelmi albizottság, és 1989. január 28-án elhangzott Pozsgay Imre váratlan és nagy feltűnést keltő bejelentése ennek az albizottságnak a munkájáról. Ez – mint Pozsgay mondta – „arra a véleményre jutott, hogy 1956-ban Magyarországon népfelkelés volt”. A *forradalom* szó még nem hangzott el hivatalos részről, de az ország lakossága annak értelmezte a *felkelés* elnevezést is. Minthogy a bejelentés a párt felső szervei jóváhagyása nélkül történt, és Pozsgay saját hatáskörében szólalt meg, az egyet nem értők azonnal porondra léptek. Grósz Károly főtitkár szerint több százan tiltakozásul visszaadták a párttagsági könyvet. '89 januárjának utolsó napján a Politikai Bizottság közölte, hogy „az értékelés egyoldalú... a korábbi egyoldalúsággal szemben ez egy másik egyoldalúság”. A párton belüli vita októberig tartott. A Pozsgayval egyetértők és az ellenforradalmi elmélet hívei egymásnak válaszolgattak helyeslő és tagadó nyilatkozataikkal. A szerzők azzal zárják munkájukat, hogy a dokumentumok alapján „nyilvánvalóvá vált, hogy a megbékélésre törekvő MSZMP egyetlen vezetőjének sem jutott eszébe, hogy azért kérjen bocsánatot a nemzettől, mert itt egy forradalmat vertek le”.

Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor tudományos alaposággal és hatalmas bizonyítóanyaggal készült művét az olvasó azzal a jóleső érzéssel teheti le, hogy az '56-os forradalom irodalma újabb jelentős munkával gyarapodott, az események több, eddig rejtett vagy homályban maradt részletére fény derült, és ha a figyelem főleg az erőszakos szervek tevékenysége felé fordult is, a forradalom heteinek részletes és alapos ábrázolását kapta.

És – hogy hiányérzetemnek és bírálatomnak is hangot adjak – nem hagyhatom említés nélkül, hogy egy ilyen tudományos igényű, nagy szakmai felkészültséggel megírt könyv megérdemelte volna, hogy név- és tárgymutatóval rendelkezzen. Sajnálatos, hogy ez hiányzik, ártva ezzel annak a célnak, hogy könnyen forgatható és minden nehézség nélkül eligazító kézikönyvként lehessen használni. A már említett elírás és hiányos tájékoztatás kívül talán megemlíthető még, hogy a 312. lapon közölt jegyzetekben Németh László *Pártok és egység* című '56-os cikkének forrásaként a Népszabadság november 4-i száma van feltüntetve. Miért nem a Petőfi Párt Új Magyarország című lapja, amelyben először jelent meg N. L.-nak ez az írása? A Népszabadság csak két nappal később nyomtatta ki, másodközlésként. A 315. lapon, ugyancsak a jegyzetek között elírás, hogy Gyenes Antal az András keresztnévet kapta. Végül csodálkoztam, hogy a Szabad Európa Rádió forradalmi műsorairól szólva a forrás következetesen a San Franciscó-i Hidfő Baráti Köre által 1981-ben kiadott műsorgyűjtemény, amely rövidített változata az eredetileg Varga László által szerkesztett és a New York-i Free Europe Press által 1956 végén megjelentetett összeállításnak. Ezt egyébként minden rövidítés nélkül a budapesti Századvég Kiadó is kinyomtatta 1989-ben. E két utóbbi kiadvány Budapesten is hozzáférhető; miért volt tehát szükség a teljes helyett a kivonatolt változat igénybevételére?

Ez apróságoktól eltekintve örömmel és megelégedéssel üdvözölhető a legújabb '56-os feldolgozás, amely legfeljebb terjedelmét és témakörét tekintve kis forradalomtörténet, de tudományos értékét tekintve a legnagyobbak és legjelentősebbek közé tartozik. (*Püski-Kortárs, 1997*)

*

Az 1956-os magyar forradalom Somogy megyei eseményeit eleveníti fel az M. Kiss Sándor által írt és szerkesztett, *Olvasókönyv* címmel és *Forradalom Somogyban – 1956* alcímmel megjelent mintegy három és fél száz lapos kötet, amely lényegében olyanok visszaemlékezéseit tartalmazza, akik a somogyi forradalmi eseményekben szerepet játszottak vagy részt vettek. Ezeket a visszaemlékezéseket

egy, a forradalom alatt 24 éves kaposvári fiatalember, Lévai József György textilgyári munkás, később újságíró gyűjtötte össze, és bocsátotta a szerző rendelkezésére.

M. Kiss Sándor szerint az eseményekben részt vevő személyek emlékei és tanúvallomásai a történész számára ugyanolyan értékesek, mint az írásos dokumentumok, hiszen a valódi történelem a kettő együttes felhasználásából kerekedik ki és válik hitelessé. A szerző és szerkesztő ugyanakkor ezeket az emlékeztetéseket arra is igénybe vette, hogy kimutassa azokat a torzításokat, valótlanosságokat, hamisításokat, amelyeket a kommunista hatalom által párt- és napi politikai célokból a forradalom után kiadott propagandairatok (főleg az *Ellenforradalom Somogyban* című 1957-es kádárista kiadvány) tartalmaztak.

Ezzel a céllal íródott a kötet első darabja, amelyben a szerző összeveti az imént említett kommunista könyvecskének a berzencei forradalmi eseményekről és sortüzekről írott ferdítéseit és hazudozásait azokkal a tényekkel, amelyek az írásbeli és szóbeli dokumentumokból kirajzolódnak.

A visszaemlékezések sorozata Kunszabó Ferenc 55 lap terjedelmű írásával kezdődik. Ő 1956 tavaszán, huszonnégy éves korában újságíró-gyakornokként került a kaposvári megyei laphoz, és kezdettől fogva részt vett a forradalmat megelőző értelmiségi mozgolódásban, a Petőfi Kör mintájára elindított DISZ Zrínyi Miklós Kör megszervezésében, majd oly fontos szerepet vállalt a somogyi forradalom napjaiban, hogy sokan az események legjelentősebb irányítói közé sorolják. A később országos hírnevet szerzett író terjedelmes beszámolója hiteles képet nyújt a népfelkelés kaposvári és somogyi történetéről. A gyűjteményben Kunszabó írásán kívül még 19 kaposvári forradalmi résztvevő, valamint 30 egyéb somogyi helységben élő felkelő és szabadságharcos emlékezése olvasható. Ez utóbbiak beszámolnak a Csurgón, Nagyatádon, Balatonszemesen, Balatonföldváron, Siófokon, Telekin, Szóládon, Kötcsén, Somogyváron és más kisebb településeken lezajlott forradalmi megmozdulásokról.

A kötet III. fejezetében *Az erőszakszervezet dokumentumaiból* kapunk érdekes válogatást. Ebben a szerző katonatiszti káderlapot, katonai alakulatok történetére vonatkozó összeállításokat, felső helyekre küldött jelentéseket, karhatalmi egységek történetét felelevenítő írásokat, valamint a forradalom utáni somogyi politikai perekről készített listát tesz közzé.

Szerénységre vall ennek a kötetnek *Olvasókönyv* címmel való megjelentetése, hiszen azonkívül, hogy rendkívül olvasmányosak a benne közöltek, jelentős tudományos igénnyel készült dokumentumgyűjtemény is egyben, amelyből megismerhető a forradalom somogyi története, és gazdag forrásanyagot kínál egy majdani részletes monográfia számára. (*Püski, 1997*)